

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESO THO PUO YA TLATSETSO YA BOBEDI (SAL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PUDUNGWANA 2012

GAUTENG

MATSHWAO: 120

NAKO: dihora tse 2½

Pampiri ena e na le maqephe a 17.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe dikarolo TSE NNE, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le tshebediso ya puo	(60)
KAROLO YA D:	Dingolwa	(20)
2. Araba dipotso TSOHLE KAROLONG YA A, B, le C. Kgetha potso e le NNGWE KAROLONG YA D.
3. Qala karolo ka NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
5. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela kaha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Bala ditaello tsohle ka hloko.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

Karolong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse botsitsweng temeng ka nngwe.

TEMA YA A

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona. Araba ka lentswe le le leng feela moo ho hlokehang, ntle le haeba potso e hloka tlhaloso kapa karabo e teletsana.

Aaron Moloisi ke sebohodi sa lenaneo la Shift ho SABC 1. O ile a re memela ntlong ya hae e ntle e kang sebaka sa phomolo ya baeti. Aaron o re mohla a neng a tla e reka, o hopola a kganna ka mora morekisi wa matlo, a nahana hore yena a ke ke a dula moo a mo isang teng. O re tsela eo ba neng ba tsamaya ka yona ho fihla ntlong eo e ne e se na sekontiri, e le lerole.

O ile a sisinya hlooho ha a nahana hore morekisi enwa o mo isa dikarolong tse sa tshepahaleng tsa Midrand, Johannesburg. O re yena habo ke sebakeng se bitswang G-Dikgale, Limpopo ka ntle ho Polokwane. O re ke motse o mahaeng ho feta e mengata Afrika Borwa. Ho ne ho ke ke ha kgonahala hore a phele maroleng kgetlo la bobedi. Ka mehla bophelong bohle ba hae o ne a batla ho reka ntlo, e seng ho e renta. Leha ho le jwalo o ile a mamella, a mo sala morao. Ha ba fihla moo, o ile a makalla seo a se boneng mme a saena dipampiri kapele. Tsena tseo a re phetelang tsona di etsahetse dilemo tse supileng tse fetileng.

Ntlo ya hae e hole le lerata la toropo mme e batlile e kwahelwa ke difate tsa dipalema. Dikamore tsohle tsa ntlo ena di na le menyako e tswelang ka ntle, ho kenyelletsa le kamore ya hae ya ho robala. Aaron o re o nka nako e ngata a pheha dijo tse matlafatsang kapa tse tletseng phepo ka kitjheneng ya hae. O re o dula a bala kapa a shebelletse TV ha a le hae. Sebaka sena ekare sebaka sa ho ikgatholla (resort). O re sebaka sena se kgutsitse. Ntlo ya hae e tshwanela sebaka seo e leng ho sona. Ke ka hona a kgethileng hore a se tlise diphetoho tse ngata. O bone hore a mpe a boloke dintho di le kamoo di neng di le kateng.

Ka lehlakoreng le leng ntlo ena e mo hopotsa habo Limpopo. E ntse e ka sebaka sa mahaeng. Moahisane wa hae o na le diphoofolo mme ka nako e nngwe dikolopata di kena ka jareteng ya hae. Ke ntho tse nyane jwalo, tse etsang hore a rate sebaka sena. O makala ha a e so etelwe ke ditshwene le dinoha.

O re o rata boikwetliso hoba ho bohlokwa ho ba le mmele o phetseng hantle. O na le disebediswa tsa ho ikwetlisa ka tlong bakeng sa matsatsi ao a leng botswa ho tswa, hape o rata ho ikwetlisa ka ntle ho feta ho ya jiming.

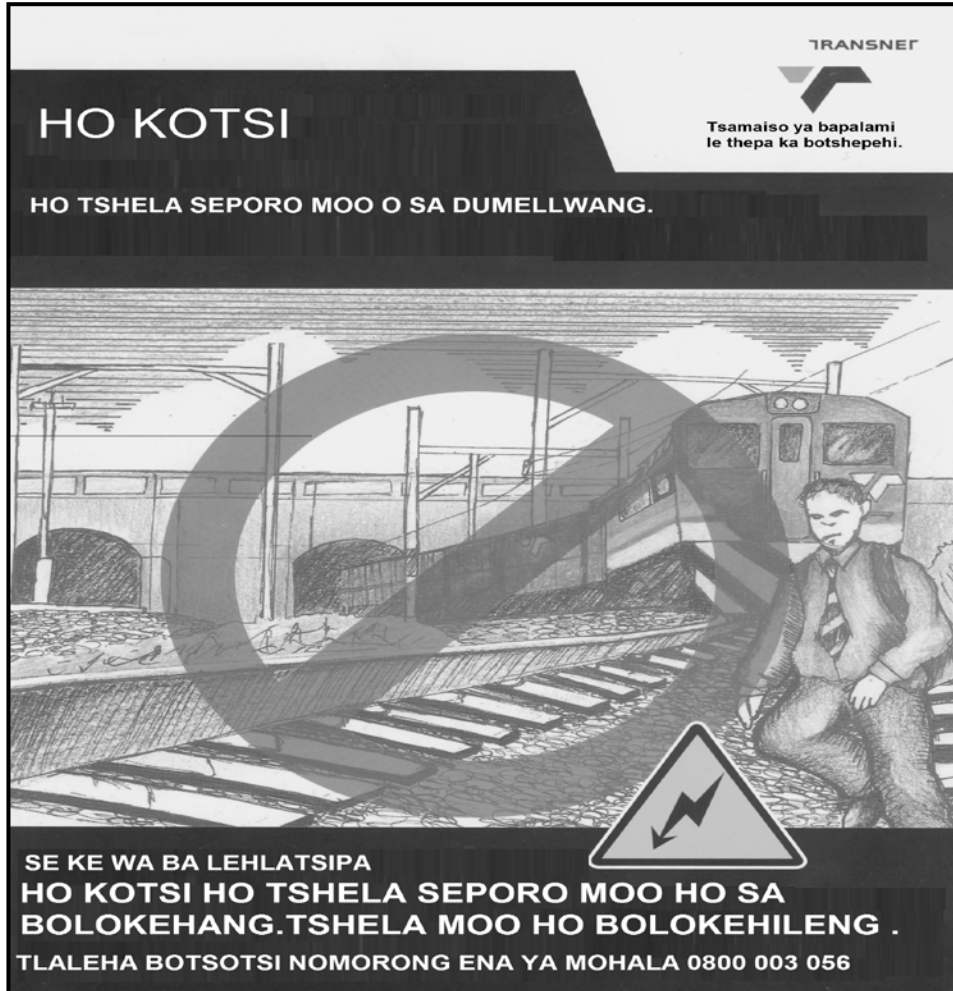
O dula a le mong empa hangata metswalle ya hae e a mo tjhakela. O se a ile a etsa meketjana e mmalwa ha hae mona. Metswalle ya hae le yona e rata kgutso ya sebaka sena jwalo ka yena.

[E qotsitse le ho hlophiswa ho tswa makasineng wa *Bona*, wa Mmesa 2012]

- 1.1 Aaron o ne a sebetsa eng? (1)
- 1.2 Aaron le morekisi wa matlo ba ne ba tsamaya tseleng e jwang? (1)
- 1.3 Ketsahalo ee ya ho reka ntlo e etsahetse neng? (1)
- 1.4 Ke eng seo Aaron a neng a ikutlwa a sa se rate ka sebaka sa Midrand? (1)
- 1.5 Ke ka lebaka la eng ha Aaron a ile a saena dipampiri kapele? (2)
- 1.6 Sebaka seo ntlo ya Aaron e leng ho sona, se tshwana jwang le sebaka sa habo sa Limpopo? (2)
- 1.7 Hobaneng ha Aaron a ne a sa batle ho tlisa diphetoho tse ngata ntlong ee ya hae? (2)
- 1.8 Aaron o ne a dula le mang ntlong ya hae? Kgetha karabo e le nngwe e nepahetseng ho tseo o di filweng.
- A Le mosadi wa hae.
B Le morekisi wa matlo.
C A le mong.
D Le metswalle ya hae. (2)
- 1.9 Ha o nahana, ho ne ho tla etsahala eng haeba ntlo ena eo Aaron a neng a ile ho e bontshwa, e ne e le sebakeng sa Midrand se sa tshepahaleng? (2)
- 1.10 Ketso ya Aaron ya ho saena dipampiri, e bolela eng ho ya ka kutlwisiso ya hao? (2)
- 1.11 Na Aaron a ka bolaya ditshwene le dinoha ha di ka mo etela ntlong ya hae? Fana ka lebaka bakeng sa karabo ya hao. (2)
- 1.12 Ha o ne o le Aaron o bona morekisi wa matlo a o isa sebakeng se sa tshepahaleng sa Midrand, o ne o tla etsang? (2)

TEMA YA B: BOKGONI BA HO BOHA

Boha tema ena, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

[Tema ena e qotsitse le ho hlophiswa ho tswa *Phousetareng ya Transnet 2012*]

- 1.13 Ke khampani efe e hlalitseng pampitshana ee ya tlhokomediso? (1)
- 1.14 Bolela lebitso la sepalangwang se hlahelang setshwantshong sena. (1)
- 1.15 Letshwao lena le hlalitsweng bohareng ba setshwantsho le bolela eng? (2)
- 1.16 Hobaneng ha lentse 'KOTSI' le ngotswe ka mongolo o moholo ho feta e meng setshwantshong? (2)
- 1.17 O lokela ho etsa eng ho tlaleha botsotsi bo etswang tereneng, ho ya ka setshwantsho see? (2)
- 1.18 Ke eng se ka hlahelang motho ha a tshela seporo moo a sa dumellwang teng? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

TEMA YA C

Bala tema ena e latelang ka hloko, ebe o e kgutsufatsa ka ho hlahisa dintlha tse SUPILENG tsa sehlooho tseo o tla bua ka tsona ha o eletsa batjha ba boletsweng.

Hlokomela:

1. Hlahisa dintlha tse SUPILENG ka dipolelo tse felletseng tse hlahlamanang.
2. Leka ho sebedisa mantswe a hao.
3. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho isa ho 7.
4. Ngola polelo e nngwe le e nngwe moleng wa yona o motjha.
5. Kgutsufatso e hlahiswe ka dintlha tse supileng tsa bolelele ba mantswe a sa feteng a 60.
6. Bontsha PALO YA MANTSWE ao o a sebedisitseng qetellong.

Ha o batla ho reka koloi, se etse qeto kapele. Nahanisisa kgetho ya hao. Ha o se o tseba koloi eo o e batlang, bapisa theko ya yona le ya tse ding tsa mofuta wa yona, ho bona hore na ha e turiswe. Buisana le morekisi hore a theole theko ya yona.

Hlahloba maemo a yona hore na a tsamaelana le nako e seng e e tsamaile. Sheba hore na ha e so ka e tjhaisa. Sheba mengwapo, ho bothela le ho lokiswa. Ho molemo ho tsamaya le motho ya tsebang. Batlisisa ka menyetla eo karatjhe e fanang ka yona. Na e nehelana ka waranti e itseng? Tse ding di fana ka waranti ya kgwedi kapa ya dikilomitara tse 1 000.

Fumana dintlha ka koloi eo o e batlang; mangolo a yona, rekoto ya sevisi, lengolo le bontshang tumello ya ho tsamaya tseleng le nomoro ya enjene. Kganna koloi metsotso e 10–20 tseleng e bulehileng ho utlwa hore e tsamaya jwang. Nnetefatsa hore mariki a maamong a matle.

Behella tjhelete ka thoko bakeng sa ho lefella dintho tse ding tse ka kenyeletsang inshoreense ya koloi, ho e isa thesteng, ho e rejisetara le ho lefa lekgetho.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa makasineng wa *Bona* wa Tlhakubele 2010]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: MANTSWE LE MOELELO WA ONA

TEMA YA D

Bala tema ena e latelang ka hloko o nto araba dipotso tsa thutapuo tse thehilweng hodima yona.

Ke ne ke sa tswa bala ditaba tsa ngwananyana e mong ya tsietsing. O ne a romelwe unibesithing ke nkgono wa hae ho ya ithuta, e le hore a tle a ntlafatse bokamoso ba hae le ba dikgaitshedinyana tse tlang ka mora hae. Mosadimoholo a ipolella hore o tla bolawa ke tlala.

Ngwanana ha a se a le unibesithing a qala ho tsamaya le metswalle e fosahetseng, mme a qala ho rekisa le ho sebedisa dithethefatsi. Mohlankana le yena o ne a le teng tabeng tsena. Se utlwisang bohloko ka maemo ana a hae ke hore leha a ne a se a batla ho tlohela bophelo boo, ho ne ho se bobebe ho etsa jwalo.

Bothata bo boholo bophelong ba morwetsana enwa bo ne bo qale ha a ne a etsa qeto e fosahetseng, e neng e bonahala e se mpe – o ne a etse qeto ya ho ya ho ithabisa bosiu bo bong. Ho ne ho le monate hoo a ileng a sebedisa tjelete yohle e neng e reretswe ho ya lefella dithuto tsa hae. Ha a se a feletswe, a qala ho batlana le tjelete ka mekgwa e meng. A qala ka bua pelo, mme a ba mosesane ke ho ota.

[E qotsitse le ho hlophiswa ho tswa makasineng wa *Bona* wa Mmesa 2012]

- 3.1 Lentswe lena, '*dikgaitshedinyana*' ke nyenyefatso ya '*dikgaitsemi*'. Nyenyefatsa mabitso ana a latelang mme o a sebedise dipolelong tseo o ipopetseng tsona.
- 3.1.1 metswalle (2)
- 3.1.2 mohlankana (2)
- 3.2 Lentswe '*mohlankana*' le supa botona ba lentswe '*morwetsana*'. Fana ka botona ba mabitso a ngotsweng ka botsho dipolelong tse latelang. Ngola nomoro ya potso le karabo feela.
- 3.2.1 **Ngwanana** o ne a ja dithethefatsi le yena. (1)
- 3.2.2 Bana bana kaofela ba ne ba hodiswa ke **mosadimoholo**. (1)
- 3.3 Nehelana ka lentswe le le leng bakeng sa mantswe a ka masakaneng dipolelong tse latelang.
- 3.3.1 Ngwanana enwa ha a sa kgona ho reka (tseo a di jang). (1)
- 3.3.2 O ne a se a bile a feletswe ke (tseo a di aparang). (1)

- 3.4 Nehelana ka malatodi/diantonime tsa mantswa a ngotsweng ka botsho dipolelong tsena.
- 3.4.1 Ntho eo ngwanana enwa a e entseng **e ntle**. (1)
- 3.4.2 Bophelo ba hae bo ne bo le **bobebe**. (1)
- 3.5 Lentswe lena, '*bo boholo*' polelong ena, '*Bothata bo boholo bo qadile ...*' ke lekgethi. Ngola dipolelo tse latelang hape, empa o lokise sebopheho sa lekgethi le ka masakaneng.
- 3.5.1 Bana ba (-nyane) ba ne ba tla thuswa ke yena. (1)
- 3.5.2 Lefu le (-holo) la hae e ne e le ho bua ka pelo. (1)
- 3.6 Kenya mahokedi a siilweng dipolelong tse latelang ho hlakisa meelelo ya tsona. Ngola feela nomoro ya potso le karabo.
- 3.6.1 Bana ba babo ... lakatsa ho ya unibesithing. (1)
- 3.6.2 Tjhelete ... ile ya fela kapele. (1)
- 3.7 Lentswe lena '*unibesithing*' polelong ena, '*O ne a romelwe unibesithing ...*', ke lehlalosi la sebaka kapa la tulo. Ipopele polelo eo ho yona o sebedisitseng lentswe le latelang e le lehlalosi la sebaka kapa la tulo.
- mohlankana (2)
- 3.8 Lebitso lena, '*mosadimoholo*' le bopilwe tjena, 'mosadi+holo'. Ngola dipolelo tsena hape, empa o hokele mmoho dikarolo tsa puo tse ka masakaneng ho bopa lentswe le le leng.
- 3.8.1 Bana ba bang ba ile ba mo tsheha, ba re (lefu+holo) ke ditsheho. (1)
- 3.8.2 (Taba+holo) mona ke tjhelete, e seng boitshwaro ba hae. (1)
- 3.9 Nehelana ka mahlalosongwe/disinonime tsa mantswa a ngotsweng ka botsho dipolelong tse latelang. Ngola nomoro ya potso le karabo feela.
- 3.9.1 Ngwanana wa batho a **bolawa** ke tlala. (1)
- 3.9.2 O ne a ile a ba a **fokola** ke ho bua ka pelo. (1)

[20]

POTSO YA 4: SEBOPEHO SA DIPOLELO LE TSHEBEDISO YA TSONA

Bala tema e latelang ka hloko o nto araba dipotso tsa thutapuo tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E

KGWEDI YA BASADI

Kgwedi ya Phato ke kgwedi e tshwauweng ke Kopano ya dinaha tsa Afrika (AU) e le eo basadi ba Maafrika ba hetlang morao ho sheba tema eo ba e kgathileng mabapi le ditokelo tsa basadi. Ka hona basadi ba Afrika ka kakaretso, ba lokela ho hlahloba kgatelopele e fihletsweng ke mebuso ya bona tabeng ena.

Basadi naheng ya Lesotho ba ne ba nkuwa jwalo ka bana, ba etsetswa diqeto. Dibankeng ba ne ba ke ke ba adima ditjhelete ntle le tumello ya banna. Banna e ne e le bona ba etsang diqeto hodima thepa ya lelapa ntle le therisano le basadi ba bona. Tabeng tsohle tsa tsamaiso ya lelapa banna ke bona ba neng ba na le qeto. Basadi ba ne ba sa botswe letho.

Letona la Tekatekano, batjha le dipapadi le boletse hore mmuso wa Lesotho o kgathile tema ho bona hore o rupella basadi tabeng tsa kgwebo. Kajeno basadi ba Lesotho ba se ba kgona ho adima ditjhelete dibankeng. Banka yona e lokela ho ikgotsofatsa hore ba tla kgona ho kgutlisa tjhelete eo ba e adimileng.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa lesedinyaneng la *Lentswe la Basotho* la Phato 2011]

4.1 Ngola dipolelo tse latelang hape, empa o qale polelo e nngwe le e nngwe ka lentswe le ngotsweng ka botsho.

4.1.1 Basadi ba kgutlisa **tjhelete** ya banka. (2)

4.1.2 Banna ba dumella **basadi** ho sebetsa. (2)

4.2 Polelo ena, '*Basadi ba ne ba sa botswe letho*', e kganyetsong kapa tatolong. Fetolela dipolelo tsena tse latelang kganyetsong/tatolong.

4.2.1 Basadi ba ne ba thusa banna ba bona. (1)

4.2.2 Lesotho le fetotse maemo a basadi. (1)

4.3 Ngola polelo e latelang sebopehong sa puopehelo. Qala polelo ya hao ka mantswe a ngotsweng ka mongolo o motsho.

Letona le re, 'Re tla etsa tsohle ho fetola maemo ana.'

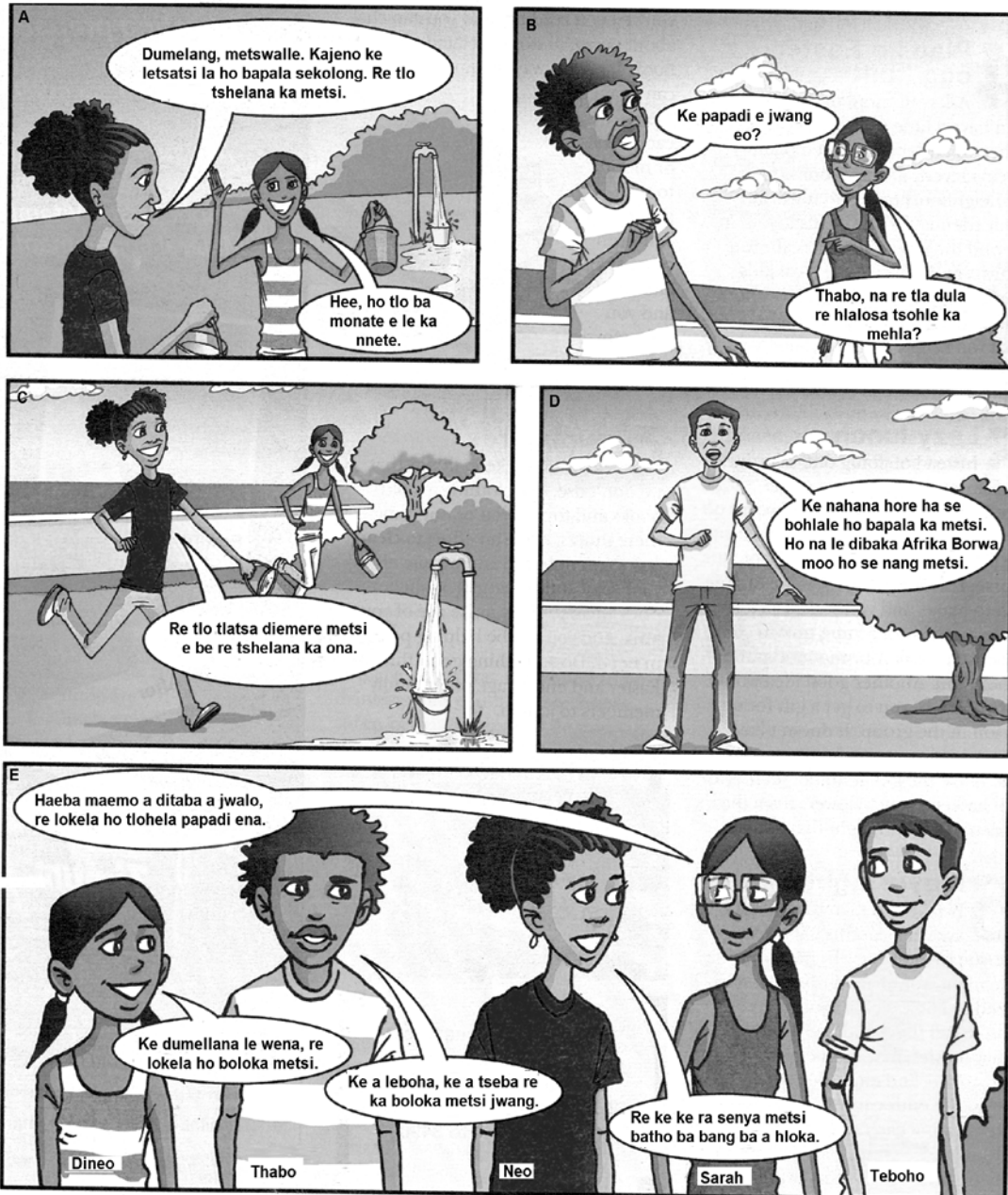
Letona le boletse hore ... (2)

- 4.4 Kopanya dipolelo tsena tse pedi ho bopa polelo e le nngwe. Sebedisa lekopanyi le ka masakaneng.
Banka e tla adima basadi tjhelete. Basadi ba entse kopo. (ha) (2)
- 4.5 Polelo ena, '*Banka e lokela ho ikgotsofatsa pele ...*' e sebopehong sa boiketsi. Ipopele polelo e ho boiketsi ka leetsi le latelang.
kopa (2)
- 4.6 Sebedisa lentswe lena '**bona**' dipolelong tse pedi ho hlakisa meelelo e mmedi e fapaneng.
4.6.1 bona > (2)
4.6.2 bona > (2)
- 4.7 Polelo ena, '*Ba tla kgona ho kgutlisa tjhelete eo ...*' e ho lekgathe letlang. Fetolela dipolelo tsena tse latelang sebopehong sa letlang.
4.7.1 Banka yona e a ikgotsofatsa. (2)
4.7.2 Ba lokela ho hlahloba kgatelopele. (2)
- [20]**

POTSO YA 5: KHATHUNU

Boha le ho bala tema ena e latelang, o nto araba dipotso tse e latelang.

TEMA YA F

[Setshwantsho se qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa makasineng wa *Move* wa Tlhakubele 2012]

- 5.1 Tadima foreimi ya B. Ebe potso eo Sarah a e botsang e hlahisa Thabo e le motho ya jwang? (2)
- 5.2 Taba ya hore banana baa ba tle ka tlhahiso ya hore ho bapalwe ka metsi ha bashemane bona ba hana, ebe e bolela eng ka maikutlo a mongodi? (2)
- 5.3 Ke eng eo o bonang ka yona hore Thabo ke moshemane, le eo o bonang ka yona hore Neo ke ngwanana? (2)

5.4 Sheba foreimi ya A.

Ha o sheba Dineo, na o ka re setshwantsho se hlahisa maikutlo a hae e le a jwang? Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena.

- A O swabile
- B O halefile
- C O tshohile
- D O thabile

(1)

5.5 'Ho bapala ka metsi' ke ho ...

Kgetha polelwana e hlalosang sena ka nepo.

- A Ho sebedisa metsi hantle
- B Ho kga metsi pompong
- C Ho senya metsi
- D Ho boloka metsi

(1)

5.6 Ha re sheba maemo a ho fumaneha ha metsi naheng ee, o bona e le ntho ya bohlokwa ho bapala ka ona?

(2)
[10]

POTSO YA 6: HO LOKISA DIPHOSO TEMENG

Ngola seratswana se latelang hape, mme o lokise diphoso tse hlahelang ho sona tsa tshebediso ya matshwao a puo, mopeleto, puo, ho arohana le ho kopana ha mantswa ho sa nepahalang.

TEMA YA G

PUO YA LAPENG

ho lokile hoisa ngwana wa hao sekolong se tlase se nang le dipuo tse fapaneng tse jwalo ka Sepedi, IsiXhosa, IsiZulu Setswana le sesotho. Hang ha ngwana a se a na le motheo wa puo yalapeng, ho ba Bonolo ho ithuta puo ya Senyesemane. Ho bohlokwa hore bana e mong le e mong a ithute language ya hae pele. Puo e ngwe le e nngwe ya lapeng e bohlokwa

[Tema e qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa makasineng wa *Bona wa Mmesa* 2012]

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C:

60

KAROLO YA D: DINGOLWA

BOKGELEKE BA BASOTHO – R Moeketsi

Ho botsitswe dipotso tse nne karolong ena. Araba potso e le NNGWE e itshetlehileng bukeng eo o e badileng.

POTSO YA 7: KGUBETSWANA LE TALANE

Bala qotso ena ebe o araba dipotso tse itshetlehileng hodima pale kaofela ha yona.

Ya na ya re e le monna, a na le baradi ba babedi, e le Kgubetswana le Talane. Yaba Kgubetswana o a nyalwa. A lokisetswa, a lokisetswa. Hobane a lokisetswe ba baholo ba mo laya. Ba mo jwetsa hore o tla kopana le mehlolo le meeka moo a yang teng, mme tsena di se mo makatse. Ba mo laya le hore a se tshoswe ke mehlolo eo a tla e bona tseleng. Yaba o a tsamaya Kgubetswana, o ya bohadi a le nnotshi.

O tsamaile, a tsamaya, a tsamaya. Ha a le hole, a bona Nketjwane. Yaba Nketjwane o re: 'Hela Kgubetswana, a ko tle le kwano bo!' Yaba o a ya. Ha a fihla, o fumana Nketjwane a sa bonahale mahlo ka baka la dithoko le melaka. Nketjwane a re: 'Ako nnyeke mahlo ana, ke tle ke bone.' Yaba Kgubetswana o a shebasheba, o a belaela, feela a mo nyeka, mahlo a ba a hlaha. Nketjwane a leboha haholo. Yaba o re: 'Kgubetswana, mamela tayo ya ka ya bohlokwa ke ena, mme o etse ho ya ka yona. Ke a tseba hore o tseleng e yang bohadi, mme ke o jwetse, o tiilo kopana le mehlolohlolo tseleng. Ha o tloha mona, o tiilo tshela dinoka tse tharo. Noka ya pele ke nokana ya madi mme yona e kgubedu tlere!'

- 7.1 Ngwanabo Kgubetswana e ne e le mang? (1)
- 7.2 Kgubetswana o ile a tsamaya le mang ho leba bohadi? (1)
- 7.3 Motho wa pele eo Kgubetswana a kopaneng le yena leetong la hae ke mang? (1)
- 7.4 Bolela lebitso la monna wa Kgubetswana. (1)
- 7.5 Baholo ba ne ba laetse Kgubetswana ho etsa eng ha a kopana le meeka le mehlolo leetong la hae? (2)
- 7.6 Hlalosa maemo ao Nketjwane a neng a le ho ona ha Kgubetswana a tla mo thusa. (2)
- 7.7 Nokana ya madi e ne e tshwana jwang le nokana ya diboko? (2)
- 7.8 Nketjwane o ile a bolella Kgubetswana ka dinoka tseo a tlang ho di tshela leetong la hae. Bolela noka e le nngwe ho tseo a di tshetseng, ntle le noka ya madi. (1)
- 7.9 Hlalosa hakgutshwanyane se etsahetseng ka Talane ha a tshela noka ya madi. (2)
- 7.10 O ka re diketso tsa Talane di mo hlahisa e le motho ya jwang tshomong ee? (2)

- 7.11 Ho ya ka wena o ka re tshomo ee e o ruta eng? (2)
- 7.12 Ha o ne o le Talane o ne o tla etsa eng ha o kopana le Nketjwane? (2)
- 7.13 Ke eng seo Kgubetswana a ileng a kopana le sona ha a se a tshetse dinoka tseo ka boraro ba tsona? (1)

[20]

KAPA

BOKGELEKE BA BASOTHO – R Moeketsi

POTSO YA 8: OBE

Bala qotso ena ebe o araba dipotso tse itshetlehileng hodima pale kaofela ha yona.

Yaba o ruta ngwetsi o re: 'Thupa ena e ntsho ke e shwesang. E sootho yona e a tsosa. Ke batla hore o shebe hantle hore ke di sebedisa jwang, mme le wena o tle o di sebedise.' Yaba o ba oma ka thupa e ntsho, ba shwa kaofela. Yaba o re ho ngwetsi: 'O a bona he hore e sebetsa jwang?' Ngwetsi ya dumela, feela e tshositswe haholo ke mesebetsi ena ya mmae. Jwale matsalae a ba oma ka thupa e sootho, mme ba tsoha kaofela. Yaba o re ho ngwetsi: 'Ha ke re o bone hantle?' Ngwetsi: 'Ee, ke bone mme.' Yaba o neha ngwetsi dithupa tseo. 'Ha ke re o bone hantle hore di sebetsa jwang?' Ngwetsi ya dumela.

Yaba matsale o nea ngwetsi dithupa ka bobedi hore a leke, mme yena a kena mokgoping wa baloyi. A tla a hlollwa ngwana batho! Yaba ngwetsi e ba oma ka thupa e ntsho. Ba re riba kaofela! Yena a ema moo a le mong, a qeaqea, a ipotsa dipotso. Yaba o ba tlohela ba le jwalo. A le tipatipa ho ya hae. Ha a fihla, monna a mmotsa hore o tswa kae. Yena a re: 'Mmao o ntsamaisitse bosiu ho ya nthuta mekgwa ya hae. Jwale ke e tseba kaofela. Motseng mona, matlong a mang ho tla fumanwa banna feela, basadi ba le siyo, mme ho a mang ho fumanwe basadi feela, banna ba le siyo hobane bongata ba banna le basadi bo mangopeng kwana le mme, mme ba etsa mesebetsi ya bosiu e nyonyehang.' Yaba ba ya moreneng ho ya bolela seo ngwetsi e se boneng.

- 8.1 Ke mang ho ya ka tshomo ee, ya neng a laela baloi? (1)
- 8.2 Ke mang ya rutwang boloi? (1)
- 8.3 Mesebetsi ee ya boloi e ne e etsetswa sebakeng sefe? (1)
- 8.4 Thupa e neng e sebediswa ho tsosa ba robetseng e ne e le jwang? (1)
- 8.5 Bolela phapano ya dithupa tseo tse pedi ho ya ka tshebediso ya tsona. (2)
- 8.6 Na monna wa ngwetsi ee o ne tseba ka boloi ba mmae? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 8.7 Mosadi eo o ile a halefa ha ngwetsi e hlahisitse ditaba tsa boloi ba hae. Hlalosa hore o ile a iphetetsa jwang. (2)

- 8.8 Hobaneng ha ngwetsi eo e ile ya nka qeto ya ho kgutlela habo yona? (2)
- 8.9 Ke eng e neng e etsa hore batswadi ba ngwanana ba se ke ba utlwa Obe ha e tlo mo lata? (2)
- 8.10 Hlalosa hakgutshwane kamoo Obe e ileng ya fediswa ka teng. (2)
- 8.11 Na ngwetsi e ne e nepile ka ho isa matsale moreneng, ho ya ka wena? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 8.12 Na o ka re boloi e ne e le ntho e lokileng ho ya ka kutlwisiso ya hao ya ditaba tsa tshomo ee? Tiisa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- [20]

KAPA

PELONG YA KA – Machabe S Mofokeng

Bala qotso ena ebe o araba dipotso tse itshetlehleng hodima pale kaofela ha yona.

POTSO YA 9: PHETOHO

Terene e a ema, o a theoha. O fumana eka o hosele jwale. Ha o sa le mane tulong eo o neng o hlola o e bona pelong ya hao. Keng na? Ho thotse haholo jwale, o utlwa maeba difateng le dinonyana tse ding. Tjhee, o re mohlomong ke hobane o se o tlwaetse diteishene tse lerata haholo. O fihla hae. O kopana le bana ba yang toropong ha o ba tsebe, empa ke bao ba tliilo o dumedisa. Bona ba a o tseba. O kena motseng mme o fumana ho thotse feela ho itse tu! Matlo a teng ekare a fetohile. A matjha a teng, empa le ona a kgale ha a sa tshwana le a pele.

O fihla heno lapeng, o a makala hobane le matlo ana ekare a fetohile, kapa ke hobane wena o tlohile ho ditswe ka mobu o moputswa mme ditema e le tse itseng. Le menyako ekare e fetohile. O kena ka lapeng mme o fumana mme wa hao le ntate wa hao. Ke bona, ha ho pelaelo, empa le bona ba fetohile. Moriri o mosweu o se o thuntse, mona le mane ho se ho bonahala tselanyana tse pakang hore letlalo le se le phutsehile ke dilemo tse ntseng di feta. Mosadimoholo o ntshitse menonyana a se makae. Motseng o fumana metswalle ya hao e se e qhalane.

- 9.1 Motho eo ho buuwang ka yena, o ne a tswa kae? (1)
- 9.2 O ne a palame sepalangwang sefe ha a tswa moo? (1)
- 9.3 Bolela lebitso la mosadi ya ileng a palama seteisheneng sa Vereeniging. (1)
- 9.4 Ho ya ka palekgutshwe ena, ke sebaka sefe se sa tlo fetoha? (1)
- 9.5 Ke bopaki bofe bo bontshang hore bana bao a kopaneng le bona ba ne ba ntse ba mo tseba leha yena a ne a sa ba tsebe? (2)
- 9.6 Hobaneng ha mopheti a sa ka a elellwa hore Malehlwa o ne a le teng ka tereneng ha mopheti a kgutlela mosebetsing? (2)

- 9.7 Motho enwa ha a kena motseng, o utlwile medumo ya maeba le dinonyana. Ho ya ka kutlwisiso ya hao, sena se bolelang? (2)
- 9.8 Phapano e hokae pakeng tsa seteishene sa habo le sa moo a tswang teng? (2)
- 9.9 Bolela hore o fumane ho etsahetse eng ka metswalle ya hae ha a fihla hae. Fana ka dintlha tse pedi feela. (2)
- 9.10 Bolela dintho tse pedi tse bontshang hore batswadi ba hae ba ne ba se ba hodile. (2)
- 9.11 Ho ya ka kutlwisiso ya hao ya tema ee, ke lebaka lefe le etsang hore motho enwa a fumane dintho tse ngata di fetohile moo? (2)
- 9.12 Motho enwa o ne a mametse moqoqo wa basadi ka tereneng. Na ho nepahetse ho mamela batho ha ba qoqa? (2)

[20]

KAPA

PELONG YA KA – Machabe S Mofokeng

POTSO YA 10: HLAHLOBO

Bala qotso ena ebe o araba dipotso tse itshetlehileng hodima pale kaofela ha yona.

Mohlomong o tseba dipotso kaofela hoo o sitwang ho kgetha. Ho feta metsotso o sa tsebe na o tla etsa jwang. O a qala, o a beisa. Na ekaba bolekehadi bola bo beilweng mona bo ntse bo tshwere nako kapa leqheku lela le dutseng pela bona le ntse le bo sotha hobane lona le se le hopotse ho ya hae! O ntsha ya hao watjhe, hobane ya hao yona e tla be sale e le watjhe empa le yona kajeno e lwantshana le wena. Kgele, nako ke senokwane! Ho sa tletse ka hloohong ka mona, o batla ho ngola tsohle tseo di tsebang empa nako e a hana.

Ekaba jwale o ne o ithutelang hakale ha e le moo o sa fuwe nako ya ho qhatsetsa bahlahlobi baa, ba ke ba utlwe hore mohope wa hao o tletse o bile o a kgaphatseha? O a tlallana. Nako e ntse e matha. 'Five minutes more!' Morena kgotso! Ho sa na le potso eo o eso e thetse le ho e thetse! Leha o e tseba jwalo ka bohobe. O tla bolella mang? Le ho wena mofufutso o a thunya, ho re o ye ntle, empa wena ke hobane o batla ho pasa ka sehlopha sa pele (first class)! Le a emisa. Le a tswa. Nnyeo ke yane o haneletse fatshe. Keng? Ka ntle ka kwana o utlwa hore ngwana batho o ile a ba a itshenya. Ke hlahlobo eo.

- 10.1 Ke eng e tshwenyang bahlahlobuwa ha ba ngola tlhahlobo? (1)
- 10.2 Bolekehadi bo beilweng ka tlhahlobong ke eng? (1)
- 10.3 Mohlahlobuwa ya tsebang dipotso kaofela o ba le bothata bofe? (1)
- 10.4 Ke mantswe afe a yeng a buuwe ha nako e se e tla fela ka tlhahlobong? (1)

- 10.5 Ho ya ka kutlwisiso ya hao, leqheku leo ho buuwang ka lona temeng ee mosebetsi wa lona ke ofe? (2)
- 10.6 Mongodi wa tema ee o tshwantshisa nako le eng? (2)
- 10.7 Bolela se tshwanang pakeng tsa bolekehadi bo behilweng mona le leqheku le dutseng pela bona. (2)
- 10.8 Ha mohlalobuwa a elellwa hore o sentse nako ka ho kgetha dipotso, o qala a etsa jwang jwale? (2)
- 10.9 Ho ile ha etsahala eng ho mohlalobuwa ya neng a tseba dikarabo ha a utlwa hore nako e fedile? Bolela ntho e le nngwe feela. (2)
- 10.10 Bolela hore ho etsahetse eng ka nnyeo ya neng a setse ka phaposeng ya tlhahlobo ha ba bang ba qetile. (1)
- 10.11 Ho ya ka wena, ketsahalo ee e etsahetseng ho nnyeo e ne e bakilwe ke eng? (2)
- 10.12 Na tlhahlobo e lokela ho tshosa motho? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 10.13 Ke maemong afe moo motho a iphumanang a rapela ho ya ka moqoqo oo? (1)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA D: 20
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 120